

Albionia Soba

**СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК**

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VIII св. 7-10

БЕОГРАД 1957

САДРЖАЈ

	Страна
1. <i>А. Бешић</i> : Једна научна и практична потреба	201—204
2. <i>М. Сивановић</i> : Опредебе самосталних речи	205—225
3. <i>В. М. Мићковић</i> : Откуда Филипу Вишњићу презиме <i>Вишњић</i>	226—232
4. <i>С. Матић</i> : Једна необична употреба предлога	233—235
5. <i>И. Груић</i>: Разлика између предлога <i>због</i> и <i>услед</i>	236—241
6. <i>В. М. Мићковић</i> : О називу <i>сабља димичкиња</i>	242—245
7. <i>С. Матић</i> : О значењу: види ми се = чини ми се	246—247
8. <i>Б. К.</i> : О значењу глагола „Давор“, шаро, давор“, добро-моје!“	248—250
9. <i>М. С. Лалевић</i> : О појавама безавим за глаголску ренцију	251—258
10. <i>Берислав М. Николић</i> : Запосвен, запослење	259—262
11. <i>М. С. Московљевић</i> : Најзад имамо српско-руски речник	262—268
12. <i>Аница Шаулић</i> : Прилог лексици народних говора	269—285
13. Језичке поуке	286—292

УРВЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уредничког одбора — Бранислав Милановић

—Научно дело—

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА САН

БЕОГРАД

Слог: „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5.
Штампа и повез Графичког предузећа „Академија“, Београд, Космајска 28.

О ПОЈАВАМА ВЕЗАНИМ ЗА ГЛАГОЛСКУ РЕКЦИЈУ

Познато је да глаголи кретања управљају једним облицима именица, а глаголи мировања другим облицима њиховим. То је јасно. Само не треба указивати да је предлошка црта што с њима стоји овај или онај падеж; у тим је везама опет носилац или управљач сам глагол а не предлог. То нам је јасно већ из чињенице што имамо повише предлога који се слажу с два падежа, или више падежа. Код нас се у пракси често чује да падежом управља предлог тај и тај, а заборавља се (или се не види) да ту није од одлучујућег значаја предлог него глагол. Овој неправилној оријентацији у пракси особито иде на руку то што велика већина предлога иде с једним падежом. У таквим се случајевима на први поглед све своди на исто — да ли сам предлог управља односним падежом или то врши која друга реч, увек је један предлог само с тим једним падежом. Али треба и у тим случајевима истицати да је баш та друга реч управљач, тако да кажемо, облика саме именице (или и читаве синтагме истог облика и предлога. Каква ће пак бити служба те везе од именице и предлога, то је друго питање. То нас овде не занима.

Међутим, кад је један предлог способан да се слаже и с два, па и с три облика (падежа), онда је јасно да тај предлог одиста није онај управљач обликом именице него нешто ван те везе, ван падежа с предлогом. Из кратког поређења лако ћемо разабрати шта овим хоће да се каже. Упоредимо ситуацију коју можемо претпоставити с другом у данашњем нашем језику. У дофлексивно време имали смо (можемо претпоставити) везу: ићи у шума, доћи у пећина, трчати у шума, трчати у пећина и сл. — Намерно смо узели такве случајеве у којима су сами глаголи кретања. По данашњем језичком осећању и по данашњим језичким законима логично је што у таквим случајевима имамо исти падежни облик (данас акузатив с предлогом). Већ из самог односа

глагола кретања према вези предлога с именицом запажамо истоветност, напредност. Томе је услов сам глагол, његов карактер.

Узмимо према тим реченицама друге: лежати у шума, спавати у шума, седети у пећина, дремати у пећина. — Јасно је из ове везе да и овде управља сам глагол, а све су то глаголи мировања. Наше је језичко осећање, смисао и једне и друге везе, потпуно одређено, задовољено. Јасно нам је и једно и друго. Замислимо странца који тек учи наш језик. Он нам може рећи такве реченице, и ми ћемо га потпуно схватити, разумети га шта је хтео да нам каже. Додуше, овде наше интересовање није према питању лица, времена, броја глаголског облика и сл. него само према питању односа падежа према глаголу, односно везе од падежа и предлога према глаголу.

У другој групи имамо глаголе мировања, баш према првим примерима с глаголима кретања. Већ из тога јасан је однос. Сам је глагол својим карактером, својом семантиком већ довољан и данас као и јуче да одреди да је различан однос падежа с предлогом према њему у једном и другом случају.

Како видимо, није битно то што се потом, у флексивно доба, јавља у једном случају, уз глаголе кретања један облик (акузатив), а уз глаголе мировања други облик (локатив). Предлог је остао исти: у. То је већ само довољно да укаже да том везом управља сам глагол, да обликом самог падежа не управља предлог него глагол...

У неким је нашим говорима врло умерено ово осећање за глаголску реакцију, па то запажамо и у неких познатијих писаца с покрајинским особинама у језику (као напр. у Његоша и С. Љубише). Али и у књижевном језику има случајева где настају колебања. Та колебања нису настала из стсуства осећања глаголске реакције него стога што су настали и друкчији односи, дошло се до диференцираних односа у самом осећању, а то се још није довољно чврсто диференцирало обликом, па отуд и несигурност у извесној мери. Тако и образован човек може каткад застати, па мора размислити како ће се изразити, тј. који ће облик узети у вези с глаголом који у различним ситуацијама може бити с различним цртама у својој реакцији које траже сад акузатив, сад опет локатив. — Ми ћемо само споменути случајеве као сићи (саћи), изаћи, спустити се, пасти и сл. који могу бити схваћени

као и други глаголи кретања, али исто тако могу имати значење реализовања радње у одређеном простору, у простору ограниченом, схваћеном тако да се радња врши у њему самом, где настаје, траје и завршава се, па је отуд природно што се радња обухвата простором, што даље приближава и рекцију ових глагола у свему глаголима мировања. Упоредити ваља:

Силазити на Теразије: Силазити на Теразијама, — где је јасно у првом случају значење кретања, у другом значење мировања. Ми ћемо само споменути да прво значи да радња, управо дејство, стање — настаје, започиње се ван Теразија, па се развија у правцу Теразија и завршава се на Теразијама. Додуше, завршавање се тек претпоставља, пројектује, очекује се да ће се довршити на Теразијама, а уствари овде је обележен само процес у правцу Теразија, с циљем да се стигне на Теразије.

У другом пак случају не схвата се силажење из другог вишег простора, положаја или места на Теразије, него је у свести говорног и саговорног лица једно: реализација се силажења врши на самим Теразијама, силажење се и започиње, и врши, и завршава на самим Теразијама.

Ситуације су ове: полази се с Неимара а силази на Теразије; глагол је кретања, према њему је акузатив с предлогом; потом: силази се из кола која су већ на Теразијама, дакле — силази се на Теразијама, јер су и кола у којима смо већ на Теразијама, па се уствари врши излажење из кола и силажење на месту, односно у месту: — на Теразијама. Теразије су у првом случају циљ силажења, циљ, на који се силази. У другом случају Теразије су место где се остварује силажење, али је то само силажење обухваћено Теразијама, јер се врши на самим Теразијама... Можемо још рећи: у првом случају завршавање радње силажења ће се извести на Теразијама, а у свести је процес силажења, сам ток силажења, трајање без обзира да ли је глагол свршеног (сићи, саћи) или несвршеног (силазити) вида, али тако да се истиче процес који је ван Теразија, али у правцу Теразија. У другом је случају потпуна реализација и настајања, отпочињања, и самог процеса, тока, трајања, и завршавања, дакле целе радње, на самим Теразијама, опет без обзира на то да ли је глагол свршеног или несвршеног вида.

Тако кажемо и:

Снег је пао на ливаду: Снег је пао у Србији;

Авиони су се спустили на ливаду: Авиони су се спустили у Србији.

Не треба да нас буну што су узети различни предлози (на:у). То није ни од каква значаја. Могли бисмо у оба случаја узети и исти предлог: Крушка је пала на ливаду, у торбу; Магла се спустила на ливаду, али и: у Србији. Овде је смисао: магла се спустила одозго, била је изнад Србије, али у простору који одговара Србији, који је према Србији, па се спустила у Србији, баш као да је већ и била у Србији, као да је обухваћена Србијом. Други случај је нешто друкчији: авиони су се спустили на ливаду, а били су или на другом месту ван ливаде или у ваздуху, али опет не над ливадом, не према ливади, изнад ливаде. Тако имамо и даље: Снег је пао у собу, у стају и сл., али: Снег је пао у Србији итд.

Занимљивији су случајеви с глаголским придевом трпним неких глагола. Карактеристични су примери: увијен, завијен, заваљен, обучен и сл. Све су то облици од глагола увити, завити, завалити, обући и сл. Запажамо ипак да сви ти глаголи могу имати по два објекта: увити што у нешто, завалити кога у шта, обући кога у што (напр. увити књигу у хартију, обући дете у одело и сл.). Као и другим глаголима, и овима можемо додати заменицу *се*, па да буду или псвратни (обути се) или медијални (завалити се, уп. Ено га, завалио се у јаз, тј. заваљен у јаз, па и: заваљен у јазу).

У свим је случајевима објекат у акузативу без предлога, а с њим је и други објекат с предлогом. Нас овде не занима могућност употребе инструментала (увити дете ћебетом, обући се добрим оделом и сл.). Занимљиви су случајеви трпних придева тих и сличних глагола и њихов однос према акузативу с предлогом.

Каже се: увијен у мараму, завијен у хартију, заваљен у фотељу, обучен у ново одело и сл. Свуда је акузатив с предлогом у. Посматрајмо сам глагол, а потом његов трпни придев према одговарајућем објекту с предлогом. Јасно је да сами глаголи значе процесе, дејства, трајање (без обзира на вид глаголски). Исто је тако јасно да у трпном придеву нема тог процеса у истој мери

него је тежиште на завршеном процесу, на самом стању које је резултат процеса. Трпни придеви у тим везама не значи процес, дејство, него стање. А то је сад придевска особина, придевска црта а не глаголска. У томе и јесте придевност тога облика а не само у формалним одликама (моција, деклинација, род). Тако ћемо рећи и узимајући те трпне придеве као праве придеве постале од трпних придева: од јабука *завијених у харџију*, пред децом *обученом у ново одело*, од пријатеља *завалењих у фојеле* и сл. Из ових је примера јасно да је овде надвладао придевски елеменат, придевност, особина, стање, а не сам процес, глаголност. Али је исто тако јасно да је примарно оно што је глаголско, а секундарно је оно што је придевско...

Што је занимљиво: у тим случајевима, кад су то већ прави придеви, опет се задржава и глаголска црта баш у односу на везу акузатива с предлогом. Иако сад имамо придев са свим особинама (чак и с поређењем: увијенији, од оних најбоље увијених, дакле као „најувијенијих“, док сасвим може лепо бити: најобученији, најобувенији и сл., где се изменило значење, тј. добро, најбоље одевен, обувен и сл.), он и као реч стања, особине, не мења однос према вези падежа с предлогом који је (однос) постојао и док је сам тај трпни придев чувао све особине глаголности, и то глаголности која захтева акузатив с предлогом.

Посматрајмо синтагму „обући ново одело“. Ту претпостављамо претходни облик „вући об себе ново одело“, према чему имамо „обући се у ново одело“, тј. „обући себе у ново одело“, са значењем „ставити себе у ново одело“. Код нас је нормално ослабљено осећање за предлог *об* (уп. облак, обука, обућа, обувати и сл.), али то не значи да је то случај са свим другим примерима (уп. облити, обавити, обасути, опколити и сл.). Један је вид његова значења као у примеру „об раме је диљку објесио“ (обвјесио).

Сад прелазимо на оно што је основно и најзанимљивије: и глаголски придев трпни, као и од овога настали придев (адјектив), чувају оно што је битно у самом глаголу — да траже акузатив. Стога имамо, према томе, само: обучен у ново одело — и кад је значење глаголско, тј. прво, основно, а и кад је ново значење, придевско, одредбено, са значењем особине, својства и сл., што су одлике не глагола него придева.

Али иако је овде сад придев, дакле са значењем особине, својства, те бисмо очекивали облик места, локатив, како се одиста може каткад и чути, ипак је остало оно што је било примарно, глаголско, те и даље имамо акузатив као падеж објекта (уп. обући се у вука, тј. постати изгледом, по изгледу као вук и сл.).

У свим таквим случајевима, дакле, имамо чување значења процесуалности а не резултативности, како бисмо одиста очекивали. Процесуални карактер глагољности толико је за ову врсту корена значајан да се чува и манифестује баш у облику именице (падежу), која се узима с предлогом према том глаголском и у правом глаголу, тј. у трпном глаголском придеву, али и у самом новом придеву. Иако, дакле, придев сад више није у тесној вези с глаголом, јер је већ потпуно прешао у придевску категорију, али је он ипак сачувао и ту важну особину глаголску — да и даље захтева исти облик и исту везу (предлога с одређеним падежом), која је била карактеристична за сам глагол.

Отуд ће бити јасно што и у другим случајевима имамо исти однос, као на пр. *ѝриѝисак на дно*, *ѝриѝисак на бокове* а не притисак на дну, на боковима. И овде је сачуван однос глагола према вези падежа с предлогом: *ѝриѝискиваѝи на дно*, *на бокове* и сл. Овде ипак имамо једну нову црту: *ѝриѝисак* је формално именица, и она баш као таква, има однос не према резултативном него према процесуалном значењу.

Како видимо, и у оваквим придевима и у оваквим именицама, не само по постанку већ и по природи својој тако тесно везаним с глаголима, имамо исти однос као и када би били употребљени сами глаголи, са свим специфичностима и формалним и садржајним које су карактеристичне за глаголе. Именица *ѝриѝисак* је и поред свега и глаголска реч, глаголска именица, што запажамо не само из постанка њена него и више у вези с тим и из њена значења које је једнако притискивању (уп. притисак на дно: притискивање на дно: притискивати на дно)

Ваља упоредити:

1. *обући се у одело*: *обучен у одело*; и у резултативном значењу сачувано као доминантно процесуално значење чак и у правом изведеном придеву: *колико има војника обучених у ново одело?* и сл.;

2. *наслони́ти се на ограду*: *наслоњен на ограду*; исто као и у примеру под 1: онде је било десет *младића наслоњених на ограду*;
3. *увии́ти у мараму*: *увијен у мараму*; као у примерима под 1 и 2: узео сам од крушака *увиијених у мараму*;
4. *и́ришиасак на дно*: *и́ришискиваи́ти на дно, на бокове* и сл.; исто као у наведеним случајевима;
5. *обеси́ти о грану*: *обеиен о грану*; дај ми од гроздова *обеиених о грану*; али и: од гроздова *обеиених о грани*, па који стога *виси о грани*, те отуд и: *обеиених о грани* (у коме случају се има осећање стања које се казује везом — *виси о грани*);
6. *завали́ти се у фоти́љу*: *заваљен у фоти́љу*; нека устану петорица од оних другова *заваљених у фоти́љу* (или: *фотеље*); али и: од оних другова *заваљених у фоти́љи*, с осећањем стања, положаја оних који *леже у фоти́љама*, које настаје као резултат процеса *заваљивања у фотељу*.

У прва четири примера (и сличним случајевима) имамо потпуно и доследно очувано процесуално значење и онде где бисмо могли очекивати резултативно. Процесуалност је сачувана и у речима с временским значењем реализовања за процесе, дејства, деловања, акције (глаголи), и у одредбеним речима за особину, својство, положај (придеви), и за независне речи као именована самог дејства, деловања, процеса (именце). И овде су не само тесно везани глаголи и од њих (преко глаголских придева) настали придеви, него и глаголи и именице.

Али у глаголима *завали́ти се*, *обеси́ти* и сл. запажамо и могућност употребе локатива. Ту се преко потсвесне елизије могло доћи и до друкчијег односа. Сасвим је нормално да се доследно према наведеним случајевима чува процесуалност и да имамо: *обеси́ти о грану*, *обеиен о грану*; *завали́ти се у фоти́љу*, *заваљен у фоти́љу*, али и резултативно значење преко елизије или могућне елизије, например: *Ено ти штапа — обеиен је о грану*, а одатле и: *Ено ти штапа — обеиен је о грани* (= *виси о грани*) преко: *Ено ти штапа који је обеиен о грану*, па *виси о грани*, и даље: *који је обеиен о грани* (елизија: *виси*).

Слично имамо и у петом примеру (као у четвртном): Ено га, *завалио се у јаз*, тј. *заваљен у јаз*, где је процесуалност подједнако очувана, али исто и: *заваљен у јазу*, преко елизије: *заваљен у јаз*, па *лежи у јазу*. Запажа се у томе и црта медијалности: *заваливши се* не само и једино: *заваливши себе*, према — *заваливши некога*, него: *лећи, исцрпљивши се, бити у стању „заваљености“*, као: *лежашћи у јазу*, преко: *лежи заваљен у јаз* (где преовлађује веза „заваљен у јаз“, а на то наслоњен смисао глагола *лежи*), па потом: *лежи заваљен у јазу* (с тежиштем на вези „лежи заваљен“, а потом је допуна „у јазу“ наслоњена на предњи склоп), као: *заваљен лежи у јазу* (где је наново тешња веза „лежи у јазу“, али исто тако и „заваљен лежи“, те се глагол *лежашћи* нашао и смислом, непосредно везан и с једним и с другим делом израза: *заваљен — лежи — у јазу...*

Из свега је овога јасно да је не само овакво спајање него и утисак који преовлађује у свести и елидирање у тесној вези с одређеним ситуацијама, а то значи и са семантичким потенцијалом глагола *обесити, завалиши се* и сл. И ово показује колико је то осетљива материја и колико опрезности треба уносити у анализу односа речи у различним њиховим везама.

М. С. Лалевих